

KIRJALLISUUTTA

Mikä Suomessa salaista

Mikä Suomessa salaista. Salaisen ja julkisen rajat. Toim. Jukka-Pekka Takala ja Timo Kons-tari. WSOY, Hki 1982. 220 s.

Tutkijat, joille tietojensaanti on työn edellytys, ovat tarttuneet salaiseen aiheeseen — tietojen julkisuuteen. Aihetta ei ole aikaisemmin tutkijoiden keskuudessa laajemmin pohdittu. Itsekukin siihen kuitenkin tutkijantyön jossain vaiheessa törmää, kuka pehmeämmin kuka lujemmin. Yllättävää kyllä tieteenteon oppaissa ja metodologian kirjoissa ei tiedon salaamisesta puhuta. Ehkä siksi, että Suomessakin periaate on kovin yksinkertainen: yleiset asiat (valtion, kuntien ja oikeuslaitoksen asiat) ovat julkisia ja yksityiset asiat ovat niin salaisia kuin yksityinen itse haluaa. Poikkeuksia on kahta lajia — laillisia ja laittomia.

Kirja ilmestyy aikana, jolloin lähes päivittäin lehdistä luemme kuin jännitysjatkonäytelmää tähän asti suurinta salaamis-lahjomishanketta — metroa. Ja uusia tiedon pimitysoperaatioita tulee julki, niin että oikeuskanslerin virasto pinnistee julkisuus-salaisuus asioiden kanssa päivät pitkät. Näin yhteisten asioidemme osalta. Samaan aikaan pohtii komitea, kuinka saisimme yksityiset asiamme pysymään ominamme. Samaa pohdittiin eurooppalaisissa elokuvissa jo muutama vuosi sitten, vaikuttavimmin ehkä Fassbinderin elokuvassa Maria Braunin avioliitosta. Keskusvirastot jakelevat ohjeita muistutellen, etteivät ihmisten sairaudet kuulu julkisen pohtimisen piiriin. Näyttää siltä, että yksityinen on julkista ja julkinen salaista. Tätä vyyhtiä on 'Mikä Suomessa salaista' -kirjassa alettu purkaa. Ja kun sumo on suuri ei yksi kirja pääse kuin alkuun tai parem-

minkin yhteen kulmaan kiinni: Mikä julkinen tieto on pistetty lukon taakse laatikkoon tiedon ammattilaisilta?

Kirjoittajat eivät toki väitäkään, että kaiken tiedon pitäisi olla julkista, onhan paljonkin tietoa, joka on salaiseksi määrättyä tai julistettua. Kirja käsittelee sitä salaista tietoa, jonka olisi pitänyt olla julkista, ainakin tutkijoille. Tuonkinlaista salaista tietoa löytyy paljon — periaatteessa julkista ja käytännössä kiellettyä.

Mukaan on poimittu meitä kaikkia kiinnostavia aloja: verottajan suojaava tieto, tilastojen harhautukset, ympäristömme tilan salaisuudet, ruoka-aineitamme koskevat salaiset kokeet, sotarkiston filmit, ovien avaaminen osakeyhtiöihin ja lääkityksemme perusteet. Kustakin aiheesta kertovat tutkijat kokemuksistaan tietojensaamisen vaikeuksista tai mahdottomuudesta. Seuraavaan tapaan:

Asuntojen hintojen nopea ja jatkuva nousu kiusannee meitä itse kutakin. Muuan tutkija päätti tehdä väitöskirjansa aiheesta ja pyysi veroviranomaisilta tiedot asuntokauppojen leimaveroista. Verottaja totesi tietojen olevan salaisia. Korkein hallinto-oikeus tuli siihen tulokseen, että tietoja myytyjen asunto-osakkeiden lukumäärästä, niiden myyntihintojen suuruudesta ja pinta-alojen suuruudesta ei voi pitää salaisina ja kumosi verottajan päätöksen. Näin olisi luullut tietojen olevan käytössä. Toisin kävi. Kun asia palautettiin viranomaiselle, tehtiin uusi päätös — perustelujen osalta: lomakkeet ovat puutteellisia ja nykyisellä työvoimalla tietoja ei voida koota. Siihen loppui tutkijan puhti. Seitsemän vuotta näiden tapahtumien jälkeen vuoden 1982 alusta tuli voimaan uusi leimaverolaki, jolla nimenomaisesti mahdollistetaan leimaverotietojen luovuttaminen tilastollisia ja tieteellisiä tutkimuksia varten.

Kun Kyrönjoki tulvi yli äyräidensä kärjistyivät jälleen vesihallituksen ja asukkaiden välit. Asukkaalle kun joen valjastamista oli perusteltu nimenomaan tulvien säännöstelyllä. Aiheeseen tarttui myös muuan toimittaja penkoen vanhoja vesihallituksen lausuntoja ja arkistoja. Syntyy vielä enemmän hälyä ja riitoja. Toimittaja pyytää uudelleen saada tutustua Pohjanmaan jokisuunnittelutoimiston keräämiin lehtileikkeisiin. Ei enää käy. Lehtiarkistot on poltettu. Leikkeet kun eivät ole asiakirjoja, joita pitäisi arkistoida. Lisäksi ilmoitettiin, ettei leikearkistolle ollut enää tilaa. Seinäjoella sijaitseva toimisto oli juuri muuttanut uusiin suuriin tiloihin.

Näitä esimerkkejä kirjassa riittää kultakin alalta. Aina ei kuitenkaan menetellä näin karkeasti.

Kirja antaa tunteuman myös hienostuneimpiin salaamisen menetelmiin. Kuten »saastutustekniikka»: pannaan samaan mappiin salaista ja vähemmän salaista ja julkista ja mappi yhteen ja lopputulokseksi saadaan koko mappi salaiseksi — tai »pakkauslaatikkoselitys»: pistetään kysytyt, julkiset aineistot, jotka halutaan salata, laatikkoon ja laatikko kiinni. ollaan sitten aikomassa siirtää niitä arkistosta toiseen tai huoneesta toiseen, niin kauan että tutkija luovuttaa.

Ja usein tutkija sitten luovuttaakin. Kukapa sitä vuositolkulla jaksaa aineiston perään ruikuttaa tai sitten käy niinkuin Martti Ahdille jolle ovet oman tutkimuksen tekoon eivät Suopon arkistojen osalta auenneet, vaikka 25 vuotta oli kulunut ja aineistot periaatteessa käytössä: syntyi tutkielma asiakirjojen julkisuudesta Suopon ar-

kistossa. Kenties tuossa kävi onni onnettomuudessa, kun syntyneellä tutkielmalla on kauaskantoisemmat yhteiskunnalliset seuraukset kuin alkuperäisaiheen tutkimisella olisi ollut. Tuosta syntyneestä tutkimuksesta on kirjan ehkä mielenkiintoisin ja huolellisimmin tehty luku.

Mielenkiintoinen on myös kirjan ensimmäinen luku, joka kertoo ettei julkisuudella vielä pitkät juuret ole, pari sataa vuotta on julkisen tiedon julkisuutta pidetty tarpeellisenä. Vaikka kirjassa moniaita esimerkkejä tuon periaatteen rikkomisesta kerrotaankin on lainsäädäntömme kohtuullisessa tasossa, käytäntömmе ei. Sen sijaan yksilön tietosuojakysymyksiin olemme vasta astumassa. Siitä olisi syytä tehdä toinen kirja.

Tuula H. Laaksovirta

Tiedon hankinta ja uusi tietoteknologia

Aatto J. Repo, Tiedon hankinta ja uusi tietoteknologia. Valtion teknillinen tutkimuskeskus. Tiedotteita 114, Espoo 1982. 89 s.

Raportti on kooste tietoteknologiasta tiedon käyttäjän ja välittäjän aseman selkiyttämiseksi. Se on suunnattu pääasiassa tietopalvelu- ja kirjastoalalla työskenteleville, alan opiskelijoille ja päätoimitehtävien organisaatio- ja kansallisella tasolla. Raportin luettuaan lukija tietää enemmän tiedon hankinnan luonteesta, uudesta tietotekniikasta sovellutuksineen, kirjasto- ja tietopalvelun (k&i-palvelu) automatisoinnista, tulevaisuuden mahdollisuuksista tiedonhankintaan ja näiden tietopalvelulle asettamista haasteista. Raportti kattaa kirjallisuutta ja tekniikan aloja huomattavan määrän. Aineiston saattaminen yksiin kansiin ja suomeksi ei ole ollut pieni ponnistus.

Näkökulmat

Tiedon hankinnan analysointiin Repo tarjoaa hankinnan asianosaisten näkökulmat: tietovaraston, tiedon välittäjän, tiedontarvitsijaorganisaation ja tiedon käyttäjän näkökulmat. Raportin päähuomio on kahdessa ensimmäisessä. Tarkastelukulmien erottelu ja jäsentäminen seikeyttää tarkastelua. Revon jäsenyys perustuu **funktioiden** varastointi, välitys ja käyttö (käsitteily) erotteluun.

Jäsenyys innoitti minua miettimään vaihtoehtoja: Tiedon hankinnan kenttää voitaneen jäsentää mm. välitettävän aineksen sisällön ja muodon mukaan, tiedon hankkijoiden tehtävien, koulutuksen, taidon ja sijainnin mukaan, käytettävien teknisten välineiden sekä vaikkapa tiedonhankinnan aikajänteen mukaan. Funktiojäsenyys palvelee raportin tarkoituksia hyvin — vaihtoehtoja voitaneen käyttää muihin tarkoituksiin.

Tekniikka

Funktiojäsenyystä Repo soveltaa myös uuden tietotekniikan esittelyssä: aihe jakaantuu tietokoneiden (käsitteily), muistilaitteiden (varastointi)

sekä tietoliikenneverkkojen ja ihmisen ja koneen vuorovaikutuksen (välitys) esittelyyn. Tämän jälkeen hän esittelee näiden funktioiden toteutumia erilaisina tiedonhankintaan liittyvinä sovellutuksina: mukana ovat mm. tekstinkäsittely, elektroninen posti, telekonferenssit, teletex, ja videotex sekä teksti-TV.

Esittely on tiivistä, mutta siinä on pyritty myös arvioimaan näitä sovellutuksia k&i-palvelun kannalta. Kolme ensin mainittua sovellutusta liittyvät selvästi muuhunkin kuin tiedonhankintaan (esim. tiedon luontiin). Raportin kokonaisuutta ajatellen kaipasin videolevytekniikan esittelyä — sillä lienee käyttöä kirjastoissa.

K&i-palvelut

Kirjasto- ja tietopalveluissa tietotekniikan temmelyskenttää ovat aineiston hankinnan ja järjestämisen rutiinit sekä on-line tietokannat. Tietotekniikkaa voidaan soveltaa aineiston varastoinnissa, k&i-palvelun omassa tiedon tuotannossa ja k&i-yksiköiden johtamisessa. Lisäksi kalliin tekniikan hedelmiä voidaan tarjota kansalle k&i-palvelujen kautta.

Tekniikan leviämisen esteenä on ollut k&i-palvelua varten tehtyjen valmishjelmien puute. Tämä ongelma lienee melko yleinen: tekniikka tarjoaa monia mahdollisuuksia, mutta niitä ei osata käyttää hyödyksi eikä arvioida hyväksikäytön kannalta.

Tekniikan kehitys

Repo toteaa, että varsin erillään kehittyneet tekniikan eri lohkot tulevat lähitulevaisuudessa integroitumaan tarjoten rivin uusia sovellutusmahdollisuuksia. Integroitumistarvetta hän analysoi koko yhteiskunnan, erillisten organisaatioiden ja yksilöiden kannalta.

Yhteiskunnan kannalta ovat merkittäviä mm. elektroninen julkaiseminen, tiedonvälityksen lisääntyminen ja tulevaisuuden kotien muotoutuminen (mm. kotityöskentely). Tekniikan taitajien kapeamieliset tulevaisuuden luonnokset herättävät monia vastalauseita. Monet luonnoksista kaatuvat kapean sosiaalisen perustansa takia. (Nämä ongelmat ovat olleet muutamia vuosia näkyvästi esillä atk-alan johtavissa tieteellisissä julkaisuissa. Niinpä nykyisin atk-nirvanan utopisteja, kriitikkoja sekä yksioikoisia tyrmääjiä löytyy sekä atk-alalta että hyväksikäyttäjien joukosta.)

Toimistoautomaatiassa tai laajemmin organisaation tietoresurssien hallinnassa integroituminen merkitsee tiedon esitysvälineiden, teknisten komponenttien, toimintojen ja sovellutusten sekä kommunikaatioympäristöjen yhdentymistä. Automaatiohankkeissa on muistettava teknisten ja taloudellisten tekijöiden ohella myös **sosiaaliset** tekijät.

Henkilökohtaisessa tiedonhankinnassa tekniikan integroituminen näkyy erillisten järjestelmien kehittymisenä henkilökohtaisiksi **tietotyöasemiksi**.

Ongelmia

Tietotekniikan soveltamiseen liittyy sekä teknisiä, älyllisiä, taloudellisia, sosiaalisia että poliittisia ongelmia. Viimemainittuihin kuuluvat tiedon saatavuus, hinta ja jakautuminen, tekijän-